

.....

קהילות משגשות

עופר סיטבון, אילון שוורץ
ועמיתי שחרית

.....

מכון שחרית לפוליטיקה חדשה הוקם בשנת 2009 ויוצא כיום לפעולה לאחר שנתיים של עבודת חשיבה של הצוות המייסד. מטרת שחרית היא ליצור תשתית רעיונית מרעננת לפוליטיקה בישראל - פוליטיקה חדשה אשר מערערת את הדיכטומיות המיושנות, וקוראת תיגר על הנחות היסוד בחשיבה הפוליטית שלנו אשר אינן מתאימות עוד לעת הנוכחית.

מכון "שחרית" משלב בין חשיבה למעשה דרך קואליציה מגוונת של קהילות במדינת ישראל. זאת, בכדי לבנות מכנה משותף בין כלל הקבוצות בחברה הישראלית לשם יצירת עתיד מקיים המאפשר שגשוג לכולם.

.....

הכותבים:

ד"ר עו"ד עופר סיטבון הוא עמית בשחרית, וראש תחום מחקר במכון לאחריות תאגידיית במרכז האקדמי למשפט ולעסקים ברמת גן. סיטבון ערך עד לאחרונה את כתב העת האקדמי "מעשי משפט - כתב עת למשפט ולתיקון חברתי" שהיה ממייסדיו. עבודת הדוקטורט שלו, בפקולטה למשפטים באוניברסיטת תל אביב, דנה בניסיונות להטיל על תאגידים עסקיים אחריות חברתית באמצעות דיני התאגידים. בעבר עבד במחלקת ייעוץ וחקיקה במשרד המשפטים. חבר בתנועת יסו"ד (ישראל סוציאל-דמוקרטית) ומרצה במכללה החברתית-כלכלית. בעבר היה פעיל במאבק נגד הפרטת בתי הסוהר.

ד"ר אילון שוורץ הוא ראש מכון שחרית. בעברו היה מייסד ומנכ"ל מרכז השל לחשיבה ומנהיגות סביבתית. חבר פקולטה במרכז מלטון לחינוך יהודי באוניברסיטה העברית בירושלים, ומלמד קורסים לתארים מתקדמים בנושאי ביקורת התרבות, פוליטיקה סביבתית-חברתית ופילוסופיה של החינוך. כתב במשך השנים מגוון מאמרים אקדמיים ופופולריים. ספרו - *Living in the World: Human Nature, Ecological Thought and Education after Darwin* - עתיד להתפרסם בקרוב בהוצאת פועלים. שוורץ כיהן כחבר הנהלה בארגונים רבים, בין היתר כיו"ר "חיים וסביבה", ארגון הגג של ארגוני הסביבה בישראל. היה פרופסור אורח בתוכנית ללימודים בין-לאומיים באוניברסיטת בראון שברוד איילנד.

עמיתי שחרית:

.....

ד"ר ליה אטינגר היא הרכזת האקדמית של מרכז השל לחשיבה ומנהיגות סביבתית.

ד"ר שרית בן שמחון-פלג היא המנהלת האקדמית של בית הספר לממשל ולמדיניות על שם הרולד הרטון באוניברסיטת תל אביב.

נזיר מג'לי הוא סופר ועיתונאי, מגיש תוכנית אקטואליה בערוץ 2 ופרשן לענייני ישראל בעיתון "א-שרק אלאווסט" היוצא בלונדון, וערוצי טלוויזיה בעולם הערבי.

ד"ר נח עפרון הוא מרצה באוניברסיטת בר אילן בתוכנית הבין תחומית למדע, טכנולוגיה וחברה אותה ייסד.

חנה פנחסי היא דוקטורנטית במחלקה למגדר באוניברסיטת בר אילן, ומנחה את הבית המדרש "חידר משלך" במכון שלום הרטמן.

.....

.....

המגיבים:

ד"ר שי בן יוסף יועץ ומנחה לקהילות וארגונים, מרצה בביה"ס רקנאטי למנהל עסקים באוניברסיטת תל אביב, ובביה"ס למדעי הבריאות באוניברסיטת בן גוריון.

יוקי גיל הנו מייסד והמנכ"ל של חברת "שורש" ויו"ר הקרן הקהילתית טירת כרמל.

הרב ד"ר בנימין (בני) לאו הוא רב קהילתי, ועומד בראש המרכז ליהדות וחברה בבית מורשה, מנהל את בית המדרש לצדק חברתי ומשמש כיו"ר המכון הישראלי למדיניות הגיור בבית מורשה.

ד"ר אלישבע סדן היא עובדת סוציאלית קהילתית, חברת סגל בית הספר לעבודה סוציאלית ולרווחה חברתית באוניברסיטה העברית, ומחברת הספר *עבודה קהילתית: שיטות לשינוי חברתי*.

בכר עואודה הוא מנכ"ל אגודת הגליל.

מוקי צור הוא סופר, מחנך והיסטוריון, מורה בכיר ב"בינה - מרכז לימוד וחינוך לזהות יהודית ותרבות ישראלית".

שרון קנטור היא תסריטאית, מגישת טלוויזיה, מוסיקאית, ועיתונאית.

ג'ידא רינאוי-זועבי היא מנכ"ל מרכז אינג'אז לקידום הרשויות הערביות.

ד"ר שרה (שרל"ה) שדמי-וטרמן היא ראש אגף קהילה במכללה האקדמית לחינוך אורנים.

לאה שקדיאל היא אשת חינוך, ומרצה במכללת ספיר.

קהילות משגשות

מבוא: סיפורים קצרים

Iטירת כרמל היא עיר של 19.000 תושבים הממוקמת במורדות המערביים של הר הכרמל, הנושקים לשכונת דניה היוקרתית בחיפה. להבדיל מתושבי דניה, תושבי טירת כרמל אינם אמידים במיוחד: העיר מצויה באשכול החברתי-הכלכלי החמישי (מתוך עשרה), והיצע הדירות בה אינו גדול. תושבים רבים עובדים בחיפה, שבה גם מצויים בתי הקולנוע, התיאטראות, אולמות הקונצרטים, וכמובן, בתי הספר המצטיינים שאליהם שלחו רבים מתושבי טירת כרמל את ילדיהם. כך היה עד לפני ארבע שנים. בשנת 2007, הורים צעירים ילידי טירת כרמל - רובם עם ילדים בגן חובה - התחילו להיפגש ולדון במצבה של מערכת החינוך בעיר. במקום לשלוח את ילדיהם לבתי ספר בחיפה, הם החליטו לעבוד יחד לשפר את החינוך במקום שבו הם גרים. חינוך טוב, הם סברו, הוא חינוך שנטוע בתוך הקהילה בה הילדים גדלים. ההורים נפגשו שבועית למשך שנתיים, ובחנו מודלים שונים של בתי ספר. הקבוצה צמחה ופעלה מתוך מרכז הצעירים של טירת כרמל. בשיתוף עם הקרן הקהילתית העירונית, גויסו משאבים ליועצים מקצועיים שליוו את הקבוצה במפגשים שבועיים בהם גיבשו את חזון הקבוצה ותכנית הפעולה שלה. בהמשך הקבוצה התגבשה כעמותה עצמאית - "הורים מעורים" שמה - שמטרתה לעודד הורים ליטול חלק פעיל בניהול בית הספר של ילדיהם, ולרתום אחרים מתוך הקהילה לטובת שיפור בתי הספר. היום, הורים מיותר מארבעים משפחות מתנדבים שבועית בגני ילדים ובתי ספר, בהם הם השיקו תוכניות לילדים, להורים ולמורים.

ליוזמת ההורים היתה השפעה רבה. לבתי הספר נכנסה רוח חדשה וחיונית. המורים שחשו שזכו לגיבוי, ניגשו לכיתות שלהם עם אנרגיות מחודשות. הילדים שראו את מידת ההשקעה של הוריהם, התחילו בעצמם לראות את בית הספר כמקום שכדאי להשקיע בו. וההורים נהנו מקשר חדש וחזק למקום מגוריהם ולשכניהם. ובכלל בעיר נוצרה אווירה שטירת כרמל היא מקום שכדאי להשקיע בו ולהשתקע בו. יוזמת ההורים עזרה לאנשים רבים לראות בטירת כרמל מרכז של קהילה¹ חיה, מקום לטעת בו שורשים ולגדל בו משפחה.

II כאשר, בשנת 2008, נציגי משרד התעשייה, המסחר והתעסוקה הודיעו בחגיגות על תכניות להקים בבאר שבע פארק מדע טכנולוגי שייצור מקומות עבודה לכלל תושבי הנגב, ד"ר מוחמד אלנברי הבין שמעט ייצא מזה לתושבי עירו, חורה. בעיני ד"ר אלנברי, שנבחר לראש המועצה מספר שנים לפני כן העדר תעסוקה היה אחת המצוקות הקשות של חורה, בה אחוזי האבטלה מגיעים ל-20% בספירה הרשמית, ולממדים גדולים אף יותר בפועל. אך הוא הבין שניסיונות יומריניים כגון פארק המדע, או מאמצים לשכנע תאגידים בינלאומיים לבנות מפעלי היי-טק בנגב לא יספקו פתרון לבעיות של חורה. אלנברי ידע שמסיבות רבות - כמו העדרה של תחבורה ציבורית טובה או מחסור במעונות יום לתינוקות וילדים קטנים - נשים רבות לא יסכימו לעבוד מחוץ לחורה. מעבר לכך, המשרות הטובות שהוצעו בבאר שבע לא התאימו למרביתם של בני חורה, גם אלה שהיו מוכנים לנסוע מדי בוקר. בכלל, החשיבה של משרד התמ"ת, המנסה לייצר מקומות עבודה ואז להתאים את העובדים למשרות, הייתה צריכה להיות הפוכה בעיני אלנברי. בראש או בראשונה, צריכים להכיר את האנשים שמחפשים פרנסה, ואז לייצר להם מקומות עבודה שמתאימים להם.

ברגע שהם מתחילים לבנות את עצמם כקבוצת משפחות המבקשות ליצור לעצמם קהילת חיים. עצם פעולתם בביה"ס אולי שידרגה את החינוך בעיר אך אינה אומרת דבר על יצירת קהילה חסונה יותר בעיר.

1. שרה שדמי-וטרמן

על מנת להיות מסוגלים להעצים את התופעה הקהילתית יש חשיבות לאיחוד

האבחנה בין קבוצה לבין קהילה. לא כל קבוצת כדורגל שנעים להיות בה ושיש קשר טוב בין חבריה היא קהילה. קהילה מתייחדת בכך שקהילתיות הינה מטרתה ושקיים יחס רב מימדי ורב תחומי בין חבריה. כאשר בקבוצת הכדורגל יוצרו מרחבי חיים ויחס זה אל זה מעבר להשתייכותם לקבוצה (מפגש בין נשות השחקנים, יציאה לטיולים משותפים או יצירת מסגרות פעולה חיצוניות לקבוצה), נוכל לומר שהקבוצה מתחילה לגלות בתוכה מימדים של קהילתיות, ומשתחילים להיווצר בה מימדים של קהילה. באותו אופן, פעולתה של קבוצת הורים מעוררים מתעצמת ברמות רבות רק

מעניין שבעוד הטקסט מתאר את הלוח על הקיר שבו נתונים על בעיות של גברים ביישוב, הדוגמה מספרת על התארגנות לפיתוח מיום כלכלי של נשים. הספרות הקהילתית מצביעה על כך שנשים יוזמות ומפתחות

קהילות ביתר

נכונות וביתר

מיומנות מאשר גברים. אחד הטעמים לכך הוא שהקהילה היא, במידה רבה מאד, המשך ישיר של הבית והמשפחה. ייתכן שנשים שתפקידן המסורתי והדחוף ביותר הוא להבטיח למשפחה צרכי קיום חיוניים, מבינות מהר יותר וטוב יותר שהשקעת מאמץ מאורגן בקהילה עשויה להגדיל גם את משאבי המשפחה. נראה לי, עם זאת, שיש לראות בכשרונן של הנשים לפתח ולבנות קהילה גם משום איתות דובר הצורך לסייע לגברים באותן קהילות להתארגן, באופן דומה או מקביל, ולפתח משאבים לתעסוקה, להעשרה חברתית ולפיתוח אישי.

הכעס הוא מחולל חשוב של יציאה מאדישות ומהבית הפרטי אל המרחב הציבורי. סביב רגש משותף - "לקחו לנו" - הוא מלכד אנשים דומים נגד "אויב משותף" (עם מרכאות או בלעדית).

לכן, מי שנכנס ללשכתו רואה על הקיר לוח לבן מכוסה בטבלה. בצד אחד, מופיע פילוח לקבוצות של כל תושבי העירייה: גברים משכילים, גברים אנאלפבתיים, נשים שלבעליהם יש עוד נשים, וכו'. לצידם מופיע מספרים, המתארים כמה תושבים יש בכל קבוצה, כמה מחפשים עבודה, ועוד. הפילוח מאפשר לאלנברי ועוזריו לבדוד את הצרכים הייחודיים של כל קבוצה וקבוצה, ולהציע לכל אחת מהן יוזמה ייעודית. כך למשל, בשיתוף ארגון אג'יק מהחברה האזרחית, חורה הקימה קואופרטיב קייטרינג, ששותפותו לו קבוצת נשים חד הוריות. הן מבשלות בעצמן ארוחות חמות לתלמידים ביישוב, במקום הובלת הארוחות מבאר שבע. כחברות במיזם, הנשים שותפות להחלטות וכן יחליטו בעתיד על ייעוד הרווחים שכולם מופנים לעידוד יוזמות קהילתיות. העבודה מתאימה לצרכי הנשים - ללוח הזמנים שלהן, לצורך לטפל בילדים משך היום, לכישורים שלהן. וכך, לראשונה, נוצרים מקומות עבודה לתושבי חורה שגם מתאימים להם¹.

III
ב-25 ביולי 2007, שלחה עיריית תל אביב-יפו דחפורים למוטט את אולם אוסישקין, הבית האגדי של קבוצת הפועל תל אביב. כך תם המאבק הרועש והיצרי ביותר בכהונתו של ראש העיר רון חולדאי. על שריד האולם ההרוס משהו צייר נָקְפִיטִי בספריי אדום: "תם, אך לא נשלם, סיפור אולם אוסישקין."

אכן, אוסישקין היה יותר מאולם, והפועל תל אביב היתה יותר מקבוצת ספורט. האולם שימש לא רק בית למשחקי הקבוצה, וקבוצת הנוער, אלא גם מרכז למעין קהילה ספונטנית, מחוייבת ומשגשגת. גם לאחר שהבניין נהרס, הקהילה המשיכה. בשנת 2007, נאמני המקום הקימו את עמותת "הפועל אוסישקין", אליה הצטרפו אלף חברים. הפועל אוסישקין הקימה וניהלה קבוצת כדורסל, הפעילה חוגים לבנות ובנים, הפגישה בין שחקנים לבין ילדים בבתי חולים, ארגנה פיקניקים ומסיבות. לפעילויות אלה היו שני מניעים. האחד היה זעם²: אוהדי הפועל זעמו נגד הקלות בה בעלי הקבוצה, שאול אייזנברג, הסכים להשמיד אולם שהיה כה יקר להם, והבינו שהדרך היחידה לשמור על הקבוצה היא לקחת בחזרה לידיהם את השליטה בה. המניע השני היה אהבה: לקבוצה, אחד לשני, למורשת שהרגישו שייכים אליה, לקהילה שנקמה סביבם. סיסמת המאבק היה: "חולדאי, אני מאוהב באוסישקין. ואתה?"

הקבוצה שהעמותה הקימה שגשגה כמו באגדות: את עונתה הראשונה היא סיימה ללא הפסד, ועתה מליגה ב' לליגה א'. את עונתה השנייה היא סיימה במקום ראשון ועלתה לליגה הלאומית. בעונת 2010-2011, הקבוצה מצאה את עצמה בחצי הגמר של גביע המדינה. ההצלחה של הפועל תל אביב על הפרקט היא בלתי נתפסת, לא פחות מנס³. אך דומה שהיא כאין וכאפס בהשוואה להצלחתם הבלתי צפויה של חברי עמותת הפועל אוסישקין. כמה מאות משפחות שהתחילו מכלום, הצליחו לרקום ולשמר משהו עדין ומקסים: קהילה מלוכדת ופורחת. הם הבינו שספורט הוא לא רק ספורט, ושהפועל אוסישקין היא בעצם בית ספר לערבות הדדית, לסולידאריות, לנחישות וכן, לאהבה.

• • •

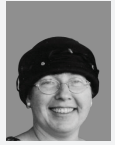
3. אלישבע סדן

למה "כמו באגדות"? "לא פחות מנס?" האם היכולת של אנשים לחיות

חיי קהילה הם גם בעיני המתבונן (המקנא?) מהצד? בספרי עבודה קהילתית, בספר הביתה של אסף ענברי ובעוד מקורות אחרים אפשר למצוא "נסים" קהילתיים כאלה. אז מה קורה כאן? עמותה חדשה עם התלהבות ותחושת שליחות תצליח במקומות בהם התלהבות ותחושת שליחות והקרבה למען הכלל הם נדירים. אלה שרירים של האנושות, ואנשים יודעים להפעיל

אותם. לכן גם השמחה ותחושת היחד המלוות את הפעילות הזאת בכל משחק מעודדים המשכיות. צריך לזכור גם שאחרי כל גאות מגיע גם שפל, אבל שגם אחרי השפל הבלתי נמנע תבוא גאות מחודשת.

הניסיון שלי מראה כי אי אפשר לצפות מאוכלוסיות מוחלשות ליוזם שינויים חברתיים באופן המתואר, ורק אנשים מקבוצות חברתיות חזקות עשויים ליוזם בהצלחה יוזמות כאלה. המסמך מדבר אל קבוצות אלה כדי לשכנען לצאת מהפסביות

האזרחית שלהן. אחלה. לגבי אוכלוסיות מוחלשות, הדוגמה של חורה מאלפת. אולי בשלב ראשון צריך לקחת את ראש המועצה וללמד את קבוצת החוקים במקומות אחרים לעשות בדיוק את מה שהוא עשה? כי הרי הוא לא פעל למען עצמו, כפי שעשו האנשים בשתי הדוגמאות האחרות - הוא פעל למען כל תושבי חורה, ובאופן הזה, בראש ובראשונה עבור המוחלשים! אז אולי צריך ללמד את החוקים לפעול עבור המוחלשים באופן הזה?

3. אלישבע סדן

מה שמתואר כאן אינו ייחודי לקהילה. הוא מאפיין את החברה האנושית; מה גם שלצד חיפוש המשותף תמיד מתקיים גם המפריד - בין כל המשתתפים האלה לבין מי שאינו איתם.

4. שרה שדמי-וטרמן

היות שאנו עוסקים בסוגי זיקות של יחידים והשתייכותם למסגרות חברתיות, נכון יותר יהיה לעסוק בקהילה כזיקת השתייכות השוואתית רלוונטית בתוך שבין מדינה למשפחה. הבנת ייחודיותה של הקהילה נמצאת בהשוואה שבין שתי מסגרות אלו: מחד, הקהילה מהווה עבור היחיד מרחב ציבורי ייחודי שבו נעדרת האנונימיות שקימת במדינה בין האזרחים באשר הם; מאידך, יש בה מימד וולונטארי הנעדר מהמשפחה. שילוב זה בין וולנטאריות והכרות כלשהי עם חברי הקהילה מעניקים לחבר הקהילה הזדמנות לממש מרכיב ייחודי במהותו כיחיד. בכך בולט יתרונה וכותה של הקהילה כמסגרת השתייכות.

המחאה של קיץ 2011 היא אירוע נדיר בפוליטיקה הישראלית ונושאת משמעויות כבירות עבור החברה הישראלית. תגובות הפוליטיקאים, החברה האזרחית, החברות המסחריות והתקשורת הוכיחו כי הציגה של רבבות אל הרחוב יכולה

להשפיע על הפוליטיקה ועל השיח החברתי בישראל. תחושת הסולידריות היהודית שאפיינה את המחאה, היא אחד ההישגים הגדולים והבלתי-מדדיים שלה. אך מבט עומק על המחאה מראה כי הקונסנווס הרחב שסחף את הרחוב עיקר את יכולתה להשיג שינוי אמיתי מלכתחילה. ההצהרה אודות היעדר ה"פוליטיזציה" של המחאה ומיקוד השיח ביקור המחייה הביאו להיעלמותם של נושאים מרכזיים בפוליטיקה הישראלית כמו הכיבוש, ההתנחלויות והפלסטינים תושבי ישראל. כך הופקעו מראש מרבית הנושאים המרכזיים שיכולים להביא לשינוי עומק אמיתי בסדר החברתי בישראל. עוד הסיסמה "העם רוצה" שנישאה קודם לכן ברחובות תוניס וקהיר נגעה לתביעת העם כולו, על כל מרכיביו האתניים והדתיים, לשינוי המשטר והשיטה. מנגד, הסיסמאות שהושמעו ברוטשילד הדירו חלקים רבים מהחברה הישראלית על רבדיה האתניים, הערתיים, החברתיים והדתיים, ולא דרשו צדק חברתי לכולם.

5. מוקי צור

הקהילות בארץ אינן זהות עם המדינה ואף לא עם מגזריה. מכח הריבונות יכולה מדינה להפעיל כח, בעוד קהילה היא לעולם וולונטרית. המגזר מכיר אמנם בריבוי הפנים של החברה, אך הוא מתגונן בפני כור ההיתוך המבקש למוסס אותו אל תרבות אחידה. אך המגזרים נוטים להפוך לחדרים אטומים המשוחררים מראייה רחבה של החברה ומניתוח הכוחות הפועלים עליה כמכלול. בניגוד למדינה ולמגזר, קהילות צומחות במקום שאנשים מבקשים במודע לחתור למטרות ולדרכי פעולה שלא המדינה ולא מגזרי האינטרס בתוכה מסוגלים לחתור אליהם. חברי קהילה נוטים לקחת על עצמם עול המבטא בחירה במחויבות לחולל את שנראה כמצוי מעבר למה שחברה יכולה להטיל על כולם. בקרב קהילות פתוחות וחופשיות יכולה לצמוח השראה המעשירה את חיי היחיד ומעוררת את האזרחים לפעולה המעמיקה את אמונתם ביחידים ועשייתם הציבורית. הקהילות יכולות להעניק למדינה ולמגזריה תקווה כי אפשר להתקדם ביישום של צדק חברתי ועומק תרבותי יצירתי אל מעבר מה שהושג בדרכי כפייה מכוחה של ריבונות.

מה משותף לשלושת הסיפורים האלה¹, ולעוד סיפורים רבים נוספים המתרחשים היום בכל פינה בחברה הישראלית? בערים, בעיירות, בישובים ובכפרים נבנית אט אט ובשקט פוליטיקה אחרת. פוליטיקה זו - שהמחאה של קיץ 2011 היא ביטוי מרהיב שלה² - מחפשת את המשותף ולא את המפריד, מחפשת פתרונות ייחודיים למקום, מתוך הבנה שמקום טוב הוא מקום שטוב בו לכולם. זוהי פוליטיקה שרוצה כלכלה שתשרת את האנשים בצרכיהם להתפרנס בכבוד, במקום כלכלה של מנצחים ומפסידים. זוהי פוליטיקה שרוצה שהמדינה תשקיע מחדש בחינוך, בבריאות או בתרבות, אך שמבינה שכדי ששירותים אלו יהיו מצויינים, יש צורך באזרחים פעילים. זוהי פוליטיקה שמעודדת חיי קהילה בעלי רובדים רבים - חגים בצוותא, מסיבות רחוב, תזמורות ומקהלות, ספורט עממי, פולקלור מקומי ועוד. זוהי פוליטיקה שמבינה שההון החברתי של מקום, של משפחה וחברים, של בית כנסת ומועדון ושכונה - הוא זה שמספק את רשת הביטחון הראשונית והחשובה ביותר לחיים של אושר - מלידה ועד זקנה. אנו קוראים לפוליטיקה הזאת "פוליטיקה קהילתנית"³, כי היא מטפחת את האדם דרך הקשרים שלו לאחרים, דרך הקהילות שבונות את חייו, ודרך הזיקה לקהילות אחרות, והכל כדי לבנות מקום שבאמת טוב לכולם ולכולן לחיות בו⁴. והשאר, כפי שאמר הלל הזקן, פירוש הוא.

קהילה - בין היחיד והמדינה

הקהילה מצויה בתווך שבין היחיד וחירותו לבין המדינה ואחריותה. חירות האדם היא בסיס הדמוקרטיה, ואחריות המדינה היא הביטוי המובהק של אזרחות משותפת והאמנה החברתית שבינינו. אך זה לא כל הסיפור. חירותו של האדם אינה מתקיימת בחלל ריק. היא באה לידי ביטוי בתוך ההקשרים החברתיים שבהם הוא בונה את חייו. גם המדינה אינה חזות הכל. היא פועלת בתוך רשת מורכבת של יחסים בין אנשים שהיא התנאי לתפקודה התקין. בלא משפחה תומכת, גם בית הספר הטוב ביותר ישל. מרחב בטוח אינו רק תוצר של מספר השוטרם המסתובבים ברחוב. הקהילה היא אפוא הביטוי של המרחב האנושי, והאמצעי החיוני לשגשוג האדם ושגשוג החברה^{5,4}.

הסוציולוגיה של הקהילה מחלקת בין 'קהילה' כתאור 'מבנה' מערכת חברתית לבין קהילתיות כמאפיין תרבותי. הון חברתי הוא אחד הרכיבים של קהילה, אך יש גם רכיבים נוספים: נכסים חומריים, התארגנויות, תרבות הקהילה, הון אנושי ומנהיגויות.

3. שרה שדמי-וטרמן

לא נוכל לבסס, לקדם או להעצים את רמת ההון החברתי אם לא נהיה ערים גם לחסרונותיו,

סכנותיו ומגבלותיו. רק הכרות מעמיקה עימם תאפשר למצות את המיבץ מיתרונות ולשלם ככל המעט את מחיריו. כך, למשל, יש לקחת בחשבון מהם התנאים האופטימאליים של האפקטיביות של ההון החברתי. הון חברתי מקשר ברמות גבוהות מדי עלול להיות גורם המכלה את רמת הקהילתיות ולא מקדמה.

4. אלישבע סדן

אני שומעת כאן

את תיאוריות ה"הון החברתי" והקהילתניות במיטבן. זה יפה מאד, אבל חובה לזכור שכל היופי הזה מבוסס על "קשרים אנכיים" - מושג ותיק ונשכח משנות הפרה-קהילתניות שלפני המשאבים ליצירת כל אותם דברים יפים מגיעים מחוץ לקהילה ליחידים ולקבוצות בתוכה. בישראל ישנם ישובים בעלי הון חברתי גבוה ורב שאין בהם שום נחת, ושיש בהם לא מעט פשע וייאוש.

6. מוקי צור

הקהילות נשענות על פעילות ספונטאנית, על התנדבות, על חזון חברתי שאינו מסתפק במבנה אלא חותר לתרבות ולקשרי רעות. קהילות המקום, קהילות הרעיון, קהילות הלימוד וקהילות מפעילות חינוך, קואופרטיבים יצרניים שאינם רואים עצמם כמפעל כלכלי גרידא מבוססים כולם על ההיפך ממה שאנו תובעים מחברת חוק: אין הם פועלים באובייקטיביות המתחייבת לעצימת עיניים מהראייה של האנשים הקונקרטיים, ממחויבות החוק לתרגם את האירועים האישיים ולהתייחס אליהם כמקרים, כתקדים לכל הדומה להם. בקהילה ובמפעל השיתופי פותחים חלון למיוחד ולאיש. החוקים הכתובים והבלתי כתובים של הקהילות מבקשים לגלות את האנשים ואת קשריהם ההרדיים המיוחדים. בבנין הקהילות הלא פורמאליות יש לראות תשתית חשובה וחיוק לחברת החוק הדמוקרטית.

כשהייתי בתיכון אמר לי סבי ז'ל: "לא מספיק שתחיה טוב - אתה צריך לדאוג שגם שכנך יחיה טוב כמוך." והוא נתן לי דוגמא: "נניח שתצליח, תגור בוויולה גדולה ותהיה לך מכונית טובה. אם שכנך לא יהיה משכיל ובעל עבודה טובה

והינוך טוב, גם

לך לא יהיה נוח: ילדיו ישרטו לך המכונית או יגנבו מילדיך את האופניים שלהם." בחוכמה פשוטה זו עווד אותי סבי לתת חזנים שיעורים פרטיים לשכנים שלי. באוניברסיטה הבנתי שסבי דיבר בעצם על הון חברתי. הון חברתי ובטחון אנושי הם תוצרים הנעדרים בשיטה הכלכלית הצרכנית והחומרנית של הגלובליזציה. היסוד הראשון בפיתוח הון אנושי הוא האמון בזולת שיאפשר שיתוף ואמון בכך שטובת היחיד תצמח מטובת הכלל; האמון כי טובתך תצמח ביחד עם האחר ולא על חשבונו. לכן הון אנושי לא יימדד רק במספר האקדמאים או בעלי המקצועות החופשיים, אלא ברמת בקשרים האישיים ושיתוף הפעולה בקהילה. במקום שיימצא הון חברתי גבוה תימצא גם רמה גבוהה של בטחון אנושי.

5. מוקי צור

היסוד הקהילתי צריך להיות לומד. חוקר. מעודד ליצירה אמנותית המעמיקה את חיי היחיד ואת חיי היחד. הקהילה צריכה להיות מקום בו מגלים מימדים רוחניים וחומריים שלא התגלו עדיין. עליה לעודד את גילוי פוטנציאל התיקון של החברה. מתוך תפישה כי יש לעשות שהשינויים המתחוללים בחברה מבחינה טכנולוגית ותרבותית יקדמו אותה. המסורת שהקהילה מטפחת ויוצרת תפתח בפניה הודמנויות ואתגרים. ביקורתה

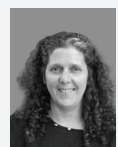
תתקיים גם מתוך אחווה וגם תטפח אותה. היחד יעודד את חבריו להיות ביקורתיים ולהתנסות באחריות כוללת.

שלילת האגואיזם והקולקטיביזם עומדת ביסוד החיים הקהילתיים לה חותרים רבים מהדור החדש. בובר הגדיר חברה המצליחה לחיות 'מעבר לאגואיזם ומעבר לקולקטיביזם' כחברותא. הקהילה מניחה כי היחיד אינו מבקש את בדידותו,

והקהילה אינה מבקשת את העלמו של היחיד. קהילה נמדדת ביכולתה להגדיר עצמה כקהילה פתוחה דמוקרטית. קהילה כזו אמנם מעוררת שאלות רבות אך מאמינה כי התמודדות עם שאלות חיוניות מעלה את האדם ואת החברה. ברבות מן הקהילות מטפחים את רעיון הפלורליזם התרבותי. לעתים מסתיר הפלורליזם השתקה או העדר מחויבות של היחיד. לעיתים נראה כי הפלורליזם מניח יחידים החיים בארמונות עם מראות ללא חלון או דלת. כלומר, חירותם היא בית כלאם. אך קהילות המאמינות בפלורליזם רואות בו קשב לריבוי קולות המנהלים זה עם זה משא ומתן על הראוי לחברה. לדין פלורליזם נאמן מתגלם בחברה בה היחידים תורמים לחברה את שונותם ומקבלים ממנה כוח לשותפות וערבות הדדית. פלורליזם כזה חיוני לקהילה, לחברה ולמדינה גם יחד.

3. שרה שדמי-וטרמן

הפיסקה הזו מאירה באור מעניין את הויקה שבין קהילות מסורתיות ומודרניות, ומלמדת שחסרונותיה של הקהילה וסכנותיה אורבים לנו בכל סוגי הקהילות, בכל החברות ובכל התרבויות. הקהילות המודרניות והמסורתיות מהוות כמעט תמונת מראה זו של זו בחסרונותיהן ובחולשותיהן, ויש להן רבות ללמוד זו מזו.

האם אין כאן העלאה על נס של הפיכתה של תרבות אותנטית למוצר או אפילו ל"סובניר", דבר שמשרת יותר את כוחות הגלובליזציה והקפיטליזם מאשר את ההעצמה הקהילתית?

יש כמובן גם מגרעות לקהילות¹. הן יכולות להיות סגורות, עוינות לקהילות אחרות, ופוגעניות ביחסן לחריגים מבפנים. לעתים, קהילות מסורתיות משמרות מנהגים שמתנגשים עם ערכי יסוד בחברה המודרנית, בעיקר בכל הנוגע לשאלות של מעמד האישה. מילת נשים או פוליגמיה הן דוגמאות מובהקות לכך. כדי לקדם את השינויים הנחוצים בהקשרים אלו, עלינו לייצר הסדרים חברתיים רגישי תרבות, מבלי לוותר על קבלת מרות המשפט שכן, כדברי מרטין לותר קינג: "חוסר-צדק במקום אחד מאיים על הצדק בכל מקום".

אך כדאי להפנות זרקור גם אל היתרונות הרבים בקהילות אלה ולראות את האופנים הרבים שבהם בני-אדם מרקעים תרבותיים נבדלים מתמודדים עם אותן שאלות קיומיות. ההתבוננות במרחב הקהילתי המסורתי, על היבטיו הכלכליים, החברתיים והסביבתיים, מאפשרת לנו גם ללמוד, לכבד ולשמר ערכים חשובים כמו עזרה הדדית, קצב חיים איטי יותר או מרכזיות של ערכים חלופיים לתרבות ההישגיות והצריכה. קהילות מסורתיות מהוות לא פעם גם בסיס לכינונה של כלכלה מקומית חזקה ומקיימת. בירוחם, למשל, התארגן לאחרונה פרויקט "המבשלות של ירוחם" שבמסגרתו נשים מקומיות מארחות בביתן קבוצות אורחים לסעודה מעשה ידיהן. הפרויקט מסייע לנשים ביישוב להשלים הכנסה, מחזק את הכלכלה המקומית, ומהווה גם ערוץ חשוב לחיזוק תחושת היחיד הקהילתית². הקהילות המסורתיות מזכורות לנו גם שרשת הביטחון הכלכלית החשובה שפורשת מדינת הרווחה אינה יכולה להיות בלעדית, וכי תמיד יהיה עליה להסתמך גם על רשתות הביטחון החברתיות שפורשות המשפחה והקהילה, כפי שמדגימים הגמ"חים החרדיים או המשפחה הערבית המורחבת³.

קהילה ושגשוג

אט אט, הרעיון הפשוט של שגשוג אנושי⁴ חוזר למרכז הזירה הפוליטית. שגשוג הוא המטרה שעל הכלכלה, החברה והתרבות לשרת. כלכלה שמתחזקת, אך שאינה מובילה לשגשוג אנושי, אינה כלכלה הוגנת. כפי שטוען הכלכלן חתן פרס נובל אמרטיה סן, היקפה של הפעילות הכלכלית המשקית (התל"ג) אינו משקף בהכרח את האושר בחברה. מדיניות כלכלית אמורה לאפשר לאנשים חיים טובים - להתפרנס בכבוד, לפתח את היכולות, לחפש אחר האושר. "אם התל"ג למעלה, מדוע אמריקה למטה?" שאלו לפני 15 שנה שלושה חוקרים אמריקאיים במאמר מפורסם. מאות אלפי ישראלים שאלו את אותה שאלה בדיוק בקיץ 2011.

הגישה של סן כבר הופכת להיות זרם מרכזי בפוליטיקה במקומות שונים בעולם. ועדת מומחים שמינה נשיא צרפת סרקוזי, שסן (וכן ג'וזף שטיגליץ, אף הוא חתן פרס נובל לכלכלה) היה חבר בכיר בה, פירסמה בשנת 2009 דו"ח שמציע לעדכן את אופן מדידת התל"ג, כך שיכלול פרמטרים נוספים מלבד מידדת הפעילות הכלכלית

4. בני לאו

למבנה החברתי יש לו ש קומות: הקומה המשפחתית - הסולידרית

הטבעית והבסיסית שרק בתוכה יצמח אדם עמיד ועצמאי; הקומה הקהילתית - במרכזו סולידריות הסדרית כ"הלכות שכנים" של החיים בכפיפה אחת אותה מניעים שיתופי אינטרסים וצרכים - "ואהבת לרעך כמוך". הרע אינו אתה ואף לא אחיך. אומרים ש"גדר טובה עושה שכנים טובים". אני מאמין שמרחב משותף וצמצום האני עושה שכונה טובה או קהילה בריאה; והקומה הלאומית - קומה זו מתרחקת עוד צעד ברמת הסולידריות ואפילו "הלכות שכנים" אין בה. "שתי מדינות לשני עמים" הוא ביטוי לעומק היחס בין התושבים החיים במרחב גיאוגרפי משותף. אני מאמין

שמדינתנו - מדינת היהודים שהיא יהודית ודמוקרטית - מגדירה את עצמה בויקת שייכות לאומית אינטימית יותר שחודרת ומחלחלת לעומק הזהות של אזרחיה היהודיים של המדינה. תודעת שייכות זו חוזרת אל המבנה המשפחתי ואל הכותרת "כל ישראל אחים". ברמת סולידריות זו יש צורך לעבות ולהעמיק את הקשרים הרעיוניים, את קשרי השפה והזהות כדי לשמור האינטימיות ששמרה על השבט העתיק הזה בכל גלגוליו.

אני תוהה על הבחירה במושג "שגשוג" כהערכה והתדיינות סביב הייעוד האנושי ובתוכו הקהילה. הביטוי הינו מצומצם ומבקש בעצם מהותו התייחסות כלכלית. בתחום הדעת העוסק בקהילות מקובל להתייחס למספר מושגים אחרים - קהילות

בנות-קיימא (sustainable), עמידות (resilient), בריאות (healthy), חסונות (strong). לטעמי, קריטריון החוסן הוא הרלוונטי ביותר לדינונו שכן הוא מעמיד במרכז את היחסים והערכים של הקהילה כמרכיב מרכזי ביצירת חוסן קהילתי.

3. שרון קנטור

האמנם? לדעתי, זה נכון רק במובן כלכלי. השגיהן הגדולים ביותר של הפילוסופיה, הפרוזה והשירה, הוגשמו, מן הסתם, ללא שיתוף.

4. שרה שדמי-וטרמן

עצם הקביעה הזו הינה ערכית במהותה. אנו מכירים בפילוסופיה

ובנהגות לפחות שתי תפיסות למהות היחיד: "האדם רע מנעוריו" (סך יצירי הזקוקים לריסון חברתי) ו"האדם טוב מנעוריו" (ולכן ניוון

ממגע). מכאן נובעות לפחות שתי תפיסות לגבי המגע בין יחידים: ליברלית (היחיד הוא סך זכויותיו ולכן האחר הוא אילוץ למימוש זכויות אלה) ובובריאנית (היחיד הוא סך זיקותיו ולכן המגע בין היחידים הכרחי למימוש אנושיותו). העמדה שעיימה אנו מגיעים לדיון משפיעה על כל הנחות היסוד.

6. ג'ידה רינאווי-זועבי

קהילות דועכות לא רק בשל נסיבות כלכליות אלא גם בשל שינויים מדיניים, פוליטיים, דמוגרפיים, תרבותיים, חברתיים ועוד.

אלו הם דברים חוצי עמים וקהילות. כה אמר אבי הסוציולוגיה המודרנית, אבן חלדון, בספרו המפורסם "ההקדמה": الإنسان على أنه كائن اجتماعي لا تصح حياته بدون مجتمع "فالاجتماع ضروري للنوع الإنساني وإلا لم يُتخيل وجودهم وما أراد الله من اعتبار العالم بهم واستخلافه إياهم، كما أن الإنسان

نفسه مهياً خَلقياً للعيش مع الآخر، وهو يحتاج يده "المهياة للصانع وذلك لجعل حياته ممكنة. والملاحظ هنا أن العمران يكتسب معنا معرفياً عميقاً حيث يصبح مرتبطاً بغاية خلق الإنسان، وتصيح خلافة الإنسان في الأرض مسؤولية كل فرد على تحقيقها في ذاته أولاً، بحيث تكون من هذا الوجه مسؤولية فردية، ثم على تحقيقها اجتماعياً داخل العمران الإنساني كمسؤولية جماعية. אבן חלדון טוען, בתרגום חופשי, כי האדם הוא יצור חברתי מטבעו, וכי חייו אינם מתקיימים ללא קהילה. הקהילה הכרחית לחיי האדם שבנויים לחיי שותפות עם הוולת. לכל אדם משימה ואחריות אישית לבניית חיים חברתיים ולשימור צורת החיים האנושית בעולם. לכל הפרטים יש אחריות קולקטיבית בבניית החיים החברתיים.

5. שרון קנטור

דווקא הדוגמאות שהובאו בתחילת הטקסט מלמדות על פריחה של קהילות תחת תנאים של דיכוי או קושי, ראה הרס האולם באוסטישקין והקמת הקבוצה מחדש וכמובן - מחאת קיץ 2011. ככלל, נדמה שהדוגמאות של

ראשית הטקסט נובעות ממקום מעורר, עצמאי, חתרני כמעט, בעוד שתיבתו המרכזית של הטקסט השלם היא "רק" שינוי מדיניות כלכלית, תביעה שנמעניה העיקריים הם דווקא מקבלי ההחלטות המסורתיים. אם לפשט: מתחושת ה"אפשרויות על אף" העולה מראשיתו של הטקסט, אני נותרת, בסופו, עם תחושת ההמתנה הרגילה, המיאשת, לשינוי בחוקים ובמדיניות ממשלתית או לעליתה לשלטון של מפלגת "שחרית".

7. לאה שקדיאל

יש להבליט את השקר שבטיעון על "שוק חופשי": "כלכליזציה" שמזרימה את ההון למספר הולך וקטן של בעלי הון היא ההפך משוק חופשי. שוק חופשי לכולם פירושו הגבלות שניתן לאוכפן בנחישות על המיעוט הנצלן - רגולציה, אכיפה, ביקורת הציבור, קשרי הון שלטון.

תרבות השוק יוצרת תרבות 'ספק - לקוח' המחלחלת לכל שטחי החיים. המרחב הקהילתי מזמין לאחריות משותפת, לתרבות של מחויבות ואכפתיות, המטפחת אמון; תרבות שבה ערכים אינם נמדדים רק בשווי כלכלי אלא בערך מוסף חברתי.

ולא דיברנו עוד על כוחה של תקשורת ההמונים. כשם שהתפשטות הדפוס המריצה את "הקהילות המדומיינות" של הלאומיות, כך העידן הדיגיטלי מאיץ את קהילתיו המדומיינות שלו, לטוב ולרע. ערוצי המיינסטרים

והתקשורת

המסחרית

בישראל, שנוטים להשתמש תדיר במושגים "כולנו" או "של כולם", מכוונים ליצר מראית עין של אחידות ושיתוף, בעוד שבפועל הם מעודדים הפרדה כלכלית ואישית והגנחה של בערות.

גישה זו ממיסה את ההון החברתי, ואתו את החיים הקהילתיים. אפשר לראות את השפעתה בתחומים רבים של החיים, מתכנון ערים ועד מערכת החינוך. כך, למשל, התפשטותם של היגיון השוק ושל שיח היעילות מניעים תהליכים המבוססים על "יתרון הגודל", שבסופם תאגידי ענק דוחקים עסקים קטנים ועצמאיים. העלמותן של מכולות לטובת סופרמרקטים ושקיעתם של מרכזי ערים תוססים (שהיו מאז אתונה הקלאסית וירושלים המקראית מקום מפגש בין אזרחים) לנוכח הופעת הקניונים בפאתי העיר המזרזים תהליכים של התפוררות קהילתית, שיש להם גם השלכות סביבתיות ברורות. עצמאים הופכים לשכירים, והעושר מתרכז בפחות וכחות ידיים. ההתייחסות לתופעות אלו כהכרחיות בשם היעילות והתחרות, מתעלמת מכך שהכלכלה אינה פועלת בחלל ריק ושיעילות כלכלית צרה מתעלמת לא פעם מן האינטרס החברתי. מגמות אלו משתלבות גם בתהליך הנמשך של הפיכתנו מאזרחים לצרכנים (אפשר להזכיר כאן, באופן אנקדוטלי את עיריית תל-אביב שמתייחסת בכל אמצעי המענה הרשמיים שלה אל תושבי העיר כאל "לקוחות"): ההשתתפות האזרחית בעיצוב המרחב הציבורי מצטמצמת. שיעור ההשתתפות בבחירות יורד. הדיון הציבורי עובר **השטחה**². הפגיעה במרקם הקהילתי פוגעת אפוא גם בדמוקרטיה. שיח היעילות של ה"כלכליזציה" אדיש להקשרים אלו, אך יותר ויותר אנשים מבינים את חשיבותם. מחאת האוהלים הגדולה אך גם ההתארגנויות הרבות שצצות בכל מקום בארץ, מטירת כרמל דרך ח'ורה ועד אושישקין, הן כולן תגובה של אזרחים שמסרבים לקבל את דעיקת הערבות ההדדית ושמחת החיים ביחד כגזירת גורל שיש להשלים עימה³.

4. מוקי צור

ברשת הקהילות שהוקמו בארץ בשנים האחרונות, ניצבות הקהילות החינוכיות במרכז.

הן נשענות על הקשר המעמיק בין ההשכלה לחינוך. מגמתן היא לגלות דרך תהליך הלימוד את האחריות לאנשים, ליחד. הן מבקשות לפתח דרך הפעילות היוצרת של היחיד רצון למצוא חד אצל זולתו. להגביר את תפיסת אחריותו האנושית. הנחת עבודתן של הקהילות החינוכיות היא שעצם אמונתה של הקהילה החינוכית באדם תגביר את צימאונו לדעת. הקהילות החינוכיות מטשטשות את התהום שבין החינוך הפורמאלי והבלתי פורמאלי. הן מאמינות בקהילת לומדים המחויבים לדעת בלי לקבל את סמכותה של ההיררכיה של מוסדות הדעת ואת ריחוקם מהצרכים של החברה מסביבן. יש להבחין בין הקהילות שצמחו ביישוב העברי בטרם מדינה, שראו עצמן כמטרימות את הריבונות המדינית לבין הקהילות

אכן, כוח השכנוע של ה"כלכליזציה" של החיים, בישראל כמו בעולם, הוא רב. הוא נובע, בין היתר, מהצגת הנחותיו אודות האדם (אגואיסט ורציונלי), החברה ("החזק שורד") והכלכלה (יעילות היא חזות הכל) כ"טבעיות", ומהצמדתם למושגים הנהנים ממטען חיובי כ"חירות" ו"אוטונומיה". פרקטיקות קהילתיות, מנגד, הפכו להיות מזהות בעיקר עם קולקטיביזם דורסני הרומס את הפרט ומטשטש את ייחודו.

אך יש דרכים רבות לנהל את חיינו. "כלכליזציה" היא רק דרך אחת מני רבות לדמיין בניית יחסים - היא תוצר, בסופו של דבר, של בחירה פוליטית בחברה דמוקרטית. בעולם כולו, ובישראל בפרט, היו, וממשיכות להיות, עוד הרבה אפשרויות. אין צורך להתגעגע למודלים הקודמים, שגם להם היו חולשות. העניין הוא שהגענו גם לסוף דרכה של ה"כלכליזציה" - החברה הישראלית שילמה מחיר כלכלי, חברתי, סביבתי ובעיקר אנושי כבד מדי. היציאה לדרך אחרת, כמו בכל שינוי בהיסטוריה, לא תתבסס על הדמיון בלבד, אלא גם על שיקום רעיונות מן העבר, בפרספקטיבה ביקורתית של ההווה. אין זה מפתיע שתפיסות אחרות - קהילתיות יותר ופסימיות פחות - להבנת האדם, החברה והכלכלה עודן רווחות בישראל. ישראלים רבים, מכל שדרות החברה, התחנכו בתנועות נוער. בקהילות דתיות רבות, עזרה הדדית עודנה ערך חשוב. ובשנים האחרונות אנו עדים לפריחתן של קהילות שיתופיות עירוניות חדשות - במגדל העמק, בשדרות, בבית שמש, ואף בתל אביב ובירושלים⁴. לא פלא שכוחה של ה"כלכליזציה", חזק ככל שיהיה, מעולם לא זכה בישראל לאחיזה מוחלטת, להבדיל, למשל, מאשר בארה"ב.

3. בכר עואודה

בזמן דעיכתן ודהייתן של החברה והקהילה ואובדן הסולדריזם אנו חוזרים לא

פעם לשורשים כדי לחפש נקודות אור שתחזקנה אותנו. אחד הסיפורים הנפוצים ששמעתי הוא על התארגנות של נשים ערביות

בארץ עוד לפני קום המדינה שהקימו באחת משנות הבצורת הקדש למען הציפורים הנודדות כדי לספק להן מזון. סיפור זה מהווה דוגמה למשמעות הרחבה של הסולדריזם בין האדם לבין הטבע, ודוגמה של לקיחת אחריות אנושית.

הצומחות אחרי הקמת המדינה: הקהילות הצומחות עתה אמנם יכולות לרשת הרבה מההיצירה הקהילתית הפרה מדינית אך אין הן יכולות לחקות אותה כאילו אין מדינה ואין מגורים של אינטרסים הפועלים בה.

אותו שיח כלכלי מדכא גם את המערכת הזאת, שאיננה קהילתית כלל, אך היא מושתתת על שיויוניות בקבלת שירותים. השיויון הוא אבן יסוד של הדמוקרטיה והצדק החברתי, והוא התקלקל מאד במערכת הבריאות,

כי הוא יקר מדי

לפי דעתם של

כלכלנים שמחפשים דרכים להויל את עלות הבריאות למדינה. ייתכן שהמעבר של מערכת הבריאות משירותים קהילתיים שניתנו על בסיס ערבות הדדית, כמו שהיה בקופות החולים הקהילתיות-מפלגתיות, אל מערכת בריאות ממלכתית, הוא מוצלח פחות מכפי שהיינו רוצים להאמין.

קראו את התחזיות הקודרות של פרופ' שלמה נוי, סמנכ"ל מחקר ופיתוח בביה"ח תל השומר, בהתייחסו למערכת הבריאות הציבורית ולכספי הביטוחים המשלימים.

קחו, למשל, את מערכת הבריאות¹. חוק ביטוח בריאות ממלכתי משנת 1994 הושתת על עקרונות מארגנים של "צדק, שוויון ועזרה הדדית", זכה לתמיכה רחבה בכל חלקי הציבור בישראל. הצבתם של עקרונות אלו באופן קוטבי אל מול בלעדיותו של היגיון השוק מאפשרת לשמר בישראל מערכת בריאות ציבורית שהיא עדיין מהטובות בעולם (אף כי לא לעולם חוסן, ותהליכי ההפרטה החלקיים במימון שירותי הבריאות ובבעלות עליהם מעמיקים את הפערים בין "אלה שיש להם" לבין "אלה שאין להם")². בעוד שבארה"ב העברת חוק ביטוח בריאות (במתכונת מצומצמת בהרבה מאשר בישראל) היתה משימה כמעט בלתי-אפשרית, כאן היה זה מהלך פוליטי כמעט מובן מאליו.

השימוש בקנה המידה של שגשוג אנושי להערכת מדיניות כלכלית-חברתית, ותפקידה של הקהילה בהשגתו, נכון לא רק בהערכת תפיסת ה"כלכליזציה" של חיינו, אלא גם בהסתכלות אחורה על מודלים ישראלים קודמים, ובראשם - מדינת הרווחה. לצד הישגיה הגדולים - הקמת הביטוח הלאומי, אוריינות גבוהה, תמותת תינוקות נמוכה, תוחלת חיים גבוהה, חינוך חובה חינוס ועוד - סבלה מדינת הרווחה הישראלית מבעיות רבות. במקרים רבים ייצרה הביורוקרטיה שלה - שביקשה לטפל בפרט "מן העריסה ועד לקבר" - תלות ופסיביות בקרב האזרחים. האוניברסליות שלה תורגמה לא פעם לחוסר התחשבות בשונה, שמנעה מתן מענה מלא לצרכים האנושיים המגוונים. הידע³ של הקהילות, שמילאו לפני הקמת המדינה תפקיד חשוב באספקת צרכי הרווחה של הפרטים ובהגדרתם, נדחה עקב תפיסת המומחיות של מדינת הרווחה. כוחה של הפקידות המקצועית כלל לא הביא בחשבון את שיתוף הציבור. אוכלוסיות שלא השתייכו לקבוצת הרוב השולטת - נשים, מזרחים, ערבים - הופלו לרעה, במשך שנים, בקבלת מכלול הזכויות שהעניקה מדינת הרווחה. במקביל לכך, חלו גם שינויים חברתיים וכלכליים רחבים, בישראל ובעולם: האבטלה הגבוהה והשינויים הדמוגרפיים (ובראשם העלייה בתוחלת החיים) ייקרו את הוצאות הפנסיה והבריאות⁴.

כשלים אלו סללו את הדרך לעליית תפיסת ה"כלכליזציה" של חיינו, כדרך, כביכול יעילה, לטפל במחיר הכלכלי של מדינת הרווחה. אך אל לנו לזרוק את התינוק ביחד עם המים. שני העקרונות הבולטים שעמדו בבסיס הקמתה של מדינת הרווחה - חלוקה צודקת יותר של העושר החברתי ושילוב פוליטי וחברתי בין המעמדות השונים בחברה - היו ונשארו מהישגיה הגדולים של המודרניות, ותרמו רבות לשגשוג בחברה הישראלית. אך כעת, לאחר שלמדנו מההישגים והכישלונות של מדינת הרווחה, כמו גם ממדיניות ה"כלכליזציה" על מחיריה החברתיים והסביבתיים, הגיעה העת לפתח דרך אחרת - דרך שנקודת המבט שלה היא סדר גודל אנושי, סדר גודל ששם את האדם המוחשי והגשמי כמטרה. להלן יפורטו קווי מתאר ראשונים לתפיסה כלכלית-חברתית-סביבתית אחרת. תפיסה זו - שניתן לכנותה כלכלה דמוקרטית מקיימת⁵ - מבוססת על קני המידה של שגשוג

3. אלישבע סדן

אכן, לא רק שמדינת הרווחה איננה קהילתית, אלא היא אנטי קהילתית

במהותה: היא נוטלת מן הקהילה תפקידים של תמיכה הדדית ומעבירה אותם לאחריות הממלכה.

5. ג'יידא רינאווי-זועבי

מהו תחום אחריותה של המדינה בביסוס מודל זה ומהו תחום אחריותה של הקהילה? מה קורה למודל כאשר הדמוקרטיה במדינה (היהודית והדמוקרטית) אינה מלאה?

4. אלישבע סדן

הבעייתיות בנושא הפנסיה סבוכה מאוד. חלקה נובעת מהיבטים אקטואריים

וחלקה מקבלת החלטות פוליטיות שלטוניות (למשל - מדיניות מכוונת שהפחיתה את השתתפות המעסיקים). בהקשר זה כדאי

לאזכר גם את קצבאות הזקנה המבישות שהן תולדה של התייחסות לזקנים כאל "דור מדבר" נסבל בקושי במדינה הצעירה והתוססת. מקבלי ההחלטות היו צעירים ומאוחר יותר בעלי פריבילגיות רבות, ומעולם לא נזקקו לחיות בתנאים שאותם עיצבו עבור אחרים. איכשהו כולנו לא מבינים את הבושה הכרוכה בכך שזקנים בישראל - שרבים מהם תלויים בקצבת זיקנה בלבד - נידונים על ידי המדינה לחרפת רעב ולהונחה.

קהילה דועכת כאשר המרחב הציבורי דועך. מדובר בניכור ומיסחור של המרחב הפיזי, בהעדר התארגנויות אזרחיות על בסיס קהילתי, בפורמליזציה ומשפטיות של מערכות היחסים ובתרבות המקדשת

את הפרט, כאן ועכשיו. צמיחה

קהילתית היא למעשה מסע ארוך להחייאת המרחב הציבורי.

חשוב להתייחס גם להיבטים החברתיים והלאומיים הקשורים למעבר מאומה בהקמה למדינה של כלל קבוצותיה האתניות, התרבותיות והלאומיות. המעבר הזה מתבטא בכך שהמדינה הפסיקה להיות מקור הזדהות השתייכות

ומחויבות של היחיד; הקהילה היא ההתארגנות החברתית המועדפת להתפתחותה של מדינת ישראל וליצירת איי משמעות עבור הפרטים שלא במסגרת הקולקטיב של המדינה כי אם על בסיס השתייכות לקהילות ולקאליות ו/או תרבותיות שונות.

4. שרה שדמי-וטרמן

על מנת להבין את הקשר ביניהם יש להקפיד להתייחס להגדרה של

"חוסן קהילתי" בספרות: "יכולתה של הקהילה לקדם ולחזק באמצעות משאביה ותהליכיה הפנימיים יכולות אישיות וקבוצתיות של יחידים וארגונים בקהילה מתוך תפיסה המבוססת על עקרונות של הזדמנות צודקת ושווה, הבנה, השתתפות, אחריות חברית ומסוגלות עצמית."

5. אלישבע סדן

הפערים מסוכנים,

אך אינני רואה קשר הכרחי בינם לבין קהילה וקהילתיות. פערים כלכליים גדולים יכולים להתקיים גם בקרב קהילות. מה שנהרס איננו הקהילה, אלא היכולת של קהילות להימצא בקשרים אופייניים חשובים. הפיצול לשבטיות ולעוינות הדדית הוא פיצול המאיים על החברה כחברה אחת.

3. בכר עואודה

התפיסה הכלכלית, החברתית והסביבתית שמציע המסמך ראוי בהחלט אך

קווי המתאר ששורטטו מתארים את החזון והתוצאה הרצויה אך אינם מתארים איך נשיג אותם. ועוד יש לדון במנגנונים שיבטיחו כי השיטה שתונהג ותביא את התוצאות הרצויות תהיה נחלת כולם או שהגישה אליה תהיה שווה ...

כפלטטיני אורח ישראל שנמנה על חמישית מתושבי המדינה, מקבל את החוקיה ושואף להיות שותף מלא בעיצוב עתידה הדרכה אני סבור כי הגישה המוצעת אינה מתמודדת עם שאלות יסוד כמו הכיבוש והשלטון על עם אחר. לדעתי, בתפיסה שלא תתמודד עם העבר ועם ההשלכות הפוליטיות, החברתיות, הכלכליות והסביבתיות של "נכבה", אין חידוש עבור הפלסטינים אזרחי ישראל. העבר הוא אבי ההווה וההווה הוא אבי העתיד.

דווקא החברה האזרחית יכולה להציע פתרונות לסוגיות קשות כמו הישועים הלא מוכרים, זכויות העקורים, הרחבת אזורי בנייה ביישובים הערבים, הקמת אוניברסיטה ערבית, עידוד והכרה בתרבות ובמורשת של האחר. פתרון סוגיות אלה יבטא הכרה בזכויות הלגיטימיות של היילדים אזרחי המדינה ותקדם שותפות חדשה שמעבר לגבולות הקהילה האתנית

א. מדיניות כלכלית

כלכלה יכולה לתרום רבות לחוסן הקהילתי, אך היא גם יכולה לפגוע בה אנושות.⁴

ראשית כל מסתבר, שפערים חברתיים וכלכליים בתוך חברה אינם רק בעיה מוסרית. יש היום מידע רב שמבליט את הקשר ההדוק בין אי-שוויון בתוך חברה וההתפוררות החברתית של החברה עצמה. על פי המחקרים, גודל הפערים החברתיים מנבא משמעותית את רמת האלימות בחברה, מספר ההריונות הלא רצויים, מספר האסירים, רמת האמון הקיימת בין הפרטים בחברה, שיעורי השחיתות, ועוד.⁵

על-פי המדד הזה, מצבה של ישראל - מסוכן. הרטנים החברתיים שהציבה מדינת הרווחה למול היגיון השוק - ארגוני העובדים, האקדמיה, השירות הציבורי, מערכת המשפט - נחלשו מאוד בשנים האחרונות, וישראל הפכה לשיאנית הפערים החברתיים בעולם המערבי: תחולת העוני מתרחבת (אחד מכל שלושה ילדים - ולמעלה ממחצית מהילדים הערביים - חיים מתחת לקו העוני); השכר נמוך מאוד (40% מן החיים בעוני הם אנשים עובדים, יותר מ-50% מהשכירים אינם מגיעים לסף תשלום המס וכמעט 75% מהם מרוויחים פחות מן השכר הממוצע במשק); פערי השכר מזנקים (ב-2008, עלות השכר של מנהל באחת מחברות מדד ת"א 25 היתה גבוהה פי 200 משכר המינימום); יותר ממחצית מבני ובנות הנוער אינם זכאים לתעודת בגרות (כאשר לצד 75% זכאות בכוכב יאיר ישנם 12% זכאות בג'טר-א-זרקא בשנת 2008); העושר הציבורי נמסר לידיים מועטות (דו"ח בנק ישראל מאפריל 2010 קבע ש-10 משפחות מחזיקות ב-30% מהכלכלה הישראלית); אפלייתן של אוכלוסיות שלמות עודנה נמשכת (ב-2009 נשים הרוויחו בממוצע 66% משכר הגברים, ואילו שכירים ערבים הרוויחו בממוצע כמחצית משכרם של שכירים יהודים אשכנזים); וההרעבה המתמשכת של השירותים הציבוריים מעמיקה את תהליכי ההפרטה ואת הפגיעה בזכויות החברתיות. ההשלכות של מצב זה פוגעות בכללן.

שנית, כלכלה תומכת קהילה חייבת לספק מקומות עבודה למרקם האנושי של מקום אמיתי, ולא לכפר גלובלי מופשט, רחוק מן האילוצים והכישורים של אנשים

ישנם תנאי יסוד שצרכים להתקיים כדי לעודד יוזמות המביאות לשגשוג הקהילה ומתן ערכי היסוד לפרטים החיים בה. כלכלה מקומית מקיימת - תשתית המאפשרת ליוזמה מקומית ולכלכה מקומית לשגשג.

נגישות של עמותות

ואוכלוסיות חלשות ולאשראי שיאפשר יוזמה כלכלית, ויוזמה בכלל. גיוס המגזר העסקי לטובת הקהילה המקומית בה הוא פועל (כמו חברת "שורש" המקצה 5% מרווחיה לקהילה). שיתוף הקהילה בהון הפרטי של חברי הקהילה כמו בהקהילה הבהאית בה כל חבר מקצה 19% מהונו לטובת הקהילה, פיתוח פילנתרופיה מקומית כתחליף לפילנתרופיה חיצונית, כמו הקרנות הקהילתיות בארה"ב. שותפות המגזר הממשלתי העסקי והשלישי כן שישלימו זה את זה. מגזר שלישי לא אמור להחליף את המגזר הראשון אלא לחזק אותו. הקמת תשתית לפיתוח המגזר הרביעי - עסקים חברתיים. התבוננות הוליסטית וארכת טווח על צרכי הקהילה המקומית. פעולה אזרחית א-פוליטית של דיאלוג ושיח. שפה של אהבה וסולידריות.

יש כאן הרבה יותר מזה: צריך לתמוך במשפחות שמגרות ילדים, במקום רק "לטפל" בילדים במצוקה ובסיכון. מדינה עם פערים עמוקים מטפלת רק ברויזואלי - בסיכון, באלימות ובסטייה. האוניברסלי, שהוא המניעתי והקהילתי, הוא

שרואה בכל

הילדים את הילדים של כולנו, והוא זה שנפגע משחיקת מדינת הרווחה: אין שירותים ציבוריים ברמה טובה לכל הילדים; הורים שידם משגת קונים שירותים לילדים שלהם, וכך הפערים מעמיקים. "התכנית הלאומית" כיום בתחום הילדים מספקת שירותים מסוימים לילדים בסיכון בלבד, ומתעלמת מכל השאר כמו גם מן הצורך למנוע סיכון לילדים. נדרשת "תכנית לאומית" לילדים בגיל הרך אם אנחנו רוצים קידמה ושגשוג בדורות הבאים.

מגוונים ביכולתם המקצועי וברצונם האנושי. המאבק בתוכנית ויסקונסין שיקף את הלקח הזה. כלכלה איננה יכולה להיות אחידה. היא חייבת לספק קשת של אפשרויות לקשת של אזרחים. יש לכל אדם את הזכות להתפרנס בכבוד.

אימוצה של מדיניות כלכלית תומכת-קהילות, שתגביר את השיוויון החברתי ותתאם את הכלכלה לרצונות ולצרכים של אנשים, תשפר גם את איכות החיים. כדי להשיג זאת, מדיניות כזו יכולה לכלול כמה כיווני פעולה¹:

• **השקעה ציבורית מאסיבית בתחילת החיים.** מחקרים מראים שהמועד הטוב ביותר לפעול לצמצום אי-השיוויון הוא בראשית החיים. ההשקעה הציבורית בתשתית האנושית היא ההשקעה החברתית הטובה ביותר לטווח הארוך. הסרה מוקדמת יותר של המחסומים הלאומיים, החברתיים, המגדריים והעדתיים תאפשר ליותר אזרחים להיות פעילים ולממש את היכולות הטמונות בהם, באופן שיתרום גם לקהילה ולמדינה, ויפחית את הצורך בקבלת תמיכה ציבורית. האמצעים לכך מגוונים: החל בהחלת חוק חינוך חנים על הגיל הרך, וכלה במימון "מניעתי" של טיפולי שיניים לילדים שיפחית את ההוצאה הלאומית לבריאות².

• **הרחבת הנגישות להון כלכלי.** אחד מן החסמים המרכזיים ליזמות עסקית היא נגישות לאשראי בריבית סבירה. כיום 1% מהאוכלוסיה בישראל נהנה מכ-70% מהאשראי שמעניקים הבנקים, וקשה לאנשים לעמוד בתנאי מינימום של הבנקים המסחריים, המונעים על ידי רווח מרבי. מעגל קסמים זה מחזק את החזקים, ומחליש את החלשים. בנק בבעלות ציבורית - לאו דווקא בנק ממשלתי - המונע על ידי האינטרס הקהילתי הוא צעד הכרחי על מנת להרחיב זמינותו של האשראי. הרחבת הפיזור של ההון הכלכלי יכולה להסתייע בבסיס ההון החברתי: יזמות קהילתית זעירה והקמת עסקים קטנים, גם בידי אוכלוסיות מוחלשות (ברוח תפיסותיו של חתן פרס נובל לשלום, מוחמד ינוס), יזכו לעידוד, כמו גם יוזמות כלכליות המופנות לתועלת הציבור. מימושו של יעד חברתי חיוני זה יאפשר לכל אדם להביא לידי ביטוי את היוזמה והיצירתיות הקיימת אצלו.

• **מעורבות קהילתית רבה יותר בהבניית המערכות הציבוריות.** ניתוק הקשר בין היכולת הכלכלית לבין הזכות לקבל שירותים ציבוריים בסיסיים (חינוך, בריאות, רווחה) - הוא עקרון בסיסי. עם זאת, על המגוונים של המדינה להסתייע בידע של קהילות כדי להענות בצורה טובה יותר למניפת הצרכים, האישית והקהילתית, המגוונת. חלחולן של תפיסות קהילתיות יוכל גם להוביל לשינוי הדרגתי באופנים שבהם מערכות ציבוריות מבינות מושגי יסוד שונים. כך, למשל, התפיסות השולטות כיום בתחום הבריאות מובילות את המערכת לסף קריסה, בהיותן מתייחסות לטיפול באנשים חולים, שיש לטפל בהם בטכנולוגיות המתקדמות והיקרות ביותר. תפיסה קהילתית יותר, הוליסטית יותר יכולה לעודד חיים בריאים באופן רב-מימדי ולהוריד משמעותית גם את העלויות לחברה³. תחבורה ציבורית זולה ויעילה במקום רכב מזהם, מערכות שבילי אופניים ועידוד הולכי רגל, חינוך לאוכל טרי ובריא בבתי ספר ובמוסדות ציבוריים, תמיכה בשוק המסורתי בעיר

אני לא בטוחה שתמיד

"הקהילתי" זול יותר. לא הייתי

רוצה להבטיח

זאת וליפול בפח הממולכד הזה,

שבו קהילה היא תמיד משהו עממי וזול לאנשים שמוכנים להסתפק במועט ולעבוד קשה כדי לספק זאת לעצמם. פתרונות קהילתיים עשויים להיות יקרים יותר, אך הם כדאי יותר אם הם יבטיחו קיימות וקידום בריאות הציבור. יחד עם זאת, בכל המקרים כמעט של שיתוף הציבור בתכנון שירותים ציבוריים, ההחלטות שמקבלים עם הציבור מביאות לתוצר זול יותר ויעיל יותר מזה שמוצע על ידי המומחים שאינם משתפים את הציבור.

רווחה נתמכת קהילה איננה בהכרח נוסחה מנצחת - מוטב שתחזומים מסויימים של שירותים ציבוריים כבראות וברוחה יינתנו מחוץ לעין ולאף של השכנים והקהילה. יחד עם זאת, הקהילה יכולה להיות שותפה גם לתכנון ולהקמה של שירותים כאלה, כדי שיתאימו לצרכיה הייחודיים והיו רגישים לתרבותה.

צמיחה מכלילה, רשת בטחון חברתית, סביבה מקיימת - עניינים חשובים אלו אינם, כשלעצמם, קשורים בהכרח לפיתוח קהילה. בניית קהילה, כפי שכתב Peter Block היא קודם כל פיתוח השיחה, הקשרים ויצירת 'מבנה של

שייכות'. בהקשר

זה, מעורבות קהילתית היא קודם כל יצירת נתיבים להשפעת הציבור בעניינים המשפיעים על חייו.

ובשווקי איכרים חדשים שמחברים בין השדה לצלחת, ועוד ועוד. דוגמאות דומות בשירותים ציבוריים נוספים - חינוך קהילתי, שיטור קהילתי, רווחה נתמכת קהילה - ממחישים מדוע שירותים ציבוריים חייבים שיתוף של הציבור בהצבתם ובהצלחתם². תנאים חשובים נוספים הם הטמעת גישה קהילתית בפעילות הממשלית, העסקית והאזרחית; טיפוח הפרופסיה הקהילתית; והכשרת אנשי מקצוע והקמת יחידות לפיתוח קהילה במערכות הציבוריות.

• **חיזוק הכלכלה החברתית.** לצד המגזר הציבורי, המגזר העסקי והמגזר השלישי, הולך ומתהווה "המגזר הרביעי". מגזר זה, המאגד עסקים חברתיים (עסקים בעלי עצמאות כלכלית הפועלים למען מטרות חברתיות או סביבתיות) וקואופרטיבים (מיזמים עסקיים בבעלות משותפת ובשליטה דמוקרטית), הוא ביטוי לניסיון הגובר לעשיית שימוש ביזמות עסקית לשם קידום הרווחה החברתית ולא רק מקסום הרווחים. מיזמים אלו, התופסים נתח גדול והולך בפעילות הכלכלית בעולם, ראויים לעידוד בשל מכלול התועלות החברתיות והקהילתיות הגלומות בהן, ובכללן חיזוק התרבות הדמוקרטית והחדרתה גם לשדה החיים הכלכליים, חלוקה הוגנת יותר של הרווחים וצמצום פערי השכר והמחויבות הקהילתית של רבים מהעסקים. הם גם ביטוי של מגמת טשטוש הגבולות בין היזמות הכלכלית והחברתית - היזמות הכלכלית מודעת יותר ויותר לאחריות החברתית שלה, ואילו היזמות החברתית מפתחת כלים כלכליים.

• **שינוי יחסי הכוחות של עובדים ומעבידים.** בעשורים האחרונים מעמד העובד בישראל הוחלש. שיעור העובדים המאורגנים בישראל צנח מכ-85% לכ-30%, בעוד אחוז עובדי הקבלן הוא הגבוה ביותר במדינות המפותחות. כתוצאה מכך, נפגעו מאוד זכויותיהם של עובדים רבים. החלשת מעמד העובדים היא ביטוי מובהק של ה"כלכליזציה" של החיים, שמתייחסת לכבודו של העובד כאל מתורות לעומת מקסום הרווח והיכולת התחרותית. אך היא גם מעידה על השינויים שחלו בשוק העבודה, ובראשם המעבר ממשק ייצור למשק של שירותים וידע, שאף הם תרמו להחלשת הישגי תנועות העובדים בישראל ובעולם. ראוי לשאוף לשינוי מהותי ביחסי עובד-מעביד, שכן יחסים של משחק סכום אפס, שבו האינטרס של העובד מתנגש עם האינטרס של המעביד, הם מתכון לעוינות, לניצול ולניכור. כאשר עובדים מצטרפים כבעלי עניין, ושותפים באחריות ובהחלטות, ונהנים ישירות מהרווחים של העסק, כולם עשויים לצאת נשכרים יותר. בהקשר זה, חיזוקם של ארגוני עובדים עשוי לשנות את דינמיקת יחסי הכוח בין עובדים למעבידים, ולהוביל בהדרגה לשיתוף רב יותר של העובדים בהחלטות על עתיד החברה. צמצום משמעותי של פערי המיקוח בין עובדים למעבידים יוביל גם הוא לחלוקה צודקת יותר של הרווחים שיפיקו עסקים, ויקטין מאוד את פערי השכר - הסמל הבולט ביותר של אי-הצדק במבנה הכלכלי הנוכחי - באמצעות שילוב בין כלים מיסויים לבין התנהוותן של נורמות חברתיות חדשות.

• **חיזוק הכלכלות המקומיות.**³ המדיניות הכלכלית לרוב מנוהלת על ידי שיקולים של השוק הגלובלי, ומשאירה קהילות שלמות מאחור. יש צורך דחוף לבנות מדיניות כלכלית מגוונת בהרבה, שמבינה שפיתוח כלכלי חייב להתקיים

עתיד החברה שלנו מתקיים בצורה של הקהילה

המקומית. זו

הזירה והמסגרת שבה באופן אמיתי ועמוק כל פרט ופרט יכול לממש את עצמו ולקיים את ערכי הבסיס של קורת גג, חינוך לילדים, פרנסה בכבוד, מזון בריא, בטחון פנסיוני ומימוש עצמי. עשייה חברתית ברמה המקומית

היא המסגרת היחידה המאפשרת להגיע לכל פרט בקהילה ולאפשר לו נגישה לאותם ערכי בסיס. בטירת כרמל אנחנו מבצעים כ-8 השנים האחרונות מין ניסוי חברתי ומפתחים באופן מעשי מודל ייחודי של קהילה מקומית ששואפת להיות מקיימת ומשגשגת. הרעיון הבסיסי הוא פעולה אזרחית ברמה המקומית שבו תושבים חברי הקהילה לוקחים אחריות ומנסים לחולל שינוי חברתי משמעותי בחיי הקהילה.

התייחסות המעצימה את מיקומו הפיזי של המגור העיסקי בתוך הקהילות הגיאוגרפיות - בעיקר הכפריות אך גם בערי הפריפריה - יסייעו להפכן שוב למעצימות הון חברתי: התקיימות לוקאלית על מרחב

תחומי חיים
תגביר את

צפיפות הרשתות החברתיות ועשויה להחיות את ישובי השינה ואת שכונות "בנה ביתך" הריקות בערי הפריפריה, ולהפוך אותן לקהילות חיות בכל שעות היממה ולהגדיל את המגע בין קבוצות יחידים במרחב תחומי חיים.

בהרבה מאד גוונים. צעדים כמו תמיכה במפעלים ובעסקים קטנים הפועלים בשטח הרשות המקומית (למשל, באמצעות עידודן של רשויות לרכוש שירותים בתחומן), יחזקו אותם וייתירו את ההון בתוך הקהילות המקומיות. גם התועלת הסביבתית שבייצור ובצריכה מקומיים (צמצום שינוע סחורות, פחות צורך בהתנידות לצורך קנייה) ברורה. במקביל, ראוי גם לעודד הקמת שלוחות של מפעלי היי-טק בישובים הערבים ובאזורי פריפריה אחרים, כדי לחזקם. גם לכסף המקומי, שמעודד פעילות כלכלית מקומית, יש הסטוריה מפוארת של הצלחות, ובשנים האחרונות הוא חוזר ככלי יעיל על מנת לגוון את הפעילות הפיננסית ולחזק את תפקיד הכסף בחיזוק הקהילה¹. לבסוף, הקמתם של קואופרטיבים בתחומים שונים - ממזון ועד לשרותים פיננסיים - היא אחד האמצעים שקהילות מאורגנות יכולות להציע כאלטרנטיבה מקומית שתתמודד עם הכלכלה הגלובלית הדורסנית.

ב. מדיניות חברתית

קהילות תפרחנה אם נדע לאמץ גם מדיניות חברתית שתוקיר אותן, שתתמוך בהן ושתקדם אותן. העושר החברתי שאותו ראוי לחלק בין כלל תושבי המדינה אינו כולל רק הכנסות, כי אם גם פנאי ואיכות חיים. גם כאן ניתן להצביע על מספר כיווני פעולה עיקריים:

• **חיזוק משפחות ושינוי מבנה שוק העבודה.** המשפחה היא מרכיב חשוב ותומך ביחיד. הופעתן של משפחות "אלטרנטיביות" מסוגים שונים גרמה בעשורים האחרונים לשינוי עצום באופיה והגדרתה של המשפחה. שינויים אלו אינם שוללים, עם זאת, את הצורך בתמיכה חברתית במסגרת המשפחתית. המשפחה - כל משפחה - חשובה מאד לפריחה ושגשוג של היחיד בתוכה, אך היא גם מייצרת טובין קהילתיים חשובים כדוגמת מעורבות הורית או צמצום הפשע. יצירת תנאים שיאפשרו למשפחות לשגשג יחייב, כמובן, את חיזוק השיויון המגדרי, כך שיותר נשים תוכלנה לעבוד ויותר גברים יקבלו על עצמם אחריות בבית. צעד ראשון בדרך לכך הוא שינוי מבני והדרגתי של שוק העבודה, והפיכתו לידידותי יותר למשפחות. הדרכים לכך מגוונות: קיצור שבוע העבודה שיאפשר פנאי רב יותר לשם חיזוק היחסים בין הורים לילדיהם; עידוד יציאת נשים לעבודה, בעיקר בקרב חברות מסורתיות (שם ייעשה הדבר באופן הדרגתי ומתוך התחשבות במסורת שלהם - משרות חלקיות, מתן אפשרות לעבודה מהבית, סבסוד מעונות יום, נקודות זיכוי ועוד); התאמת מקומות העבודה להורים ועוד.

• **חיזוק הפנאי.** קצב החיים שלנו מתגבר עד כדי כך שלרבים מאיתנו, אין מספיק זמן לעצמנו, למשפחתנו ולקהילתנו. במירוץ אחרי הפרנסה, אנו עובדים בממוצע יותר מהורינו רק כדי להמשיך ולדרוך במקום. קיצור שבוע העבודה, לצד הצמצום המשמעותי של העוני, יפתח בפני אזרחים רבים את הדרך לבנות לעצמם חיים כלכליים שיתנהלו בדרכים מגוונות. ההשפעה של מעמד כלכלי ורקע משפחתי או קבוצתי תצטמצם. מושג העבודה יתרחב מעבר לייצור, בכיוון היצירה. תרבות

ראוי להשקיע גם באפיקי תקשורת קהילתיים שאינם נשלטים כלכלית ע"י בעלי אינטרסים.

3. ג'יידא רינאווי-זועבי

מה יקרה במפגש בין קהילות מנוגדות באופיין - יאפים צפונים מול חרדים? ערכים פלסטינים לעולים מרוסיה?

מקומם של בתי הספר כמחוללי קהילתיות חייב להתייחס לשינוי המתבקש מבתי הספר; על מנת שיוכלו לשרת את הקהילה המקומית, בתי-הספר צריכים להרחיב את המנדט שלהם מיחסי הורים-מורים ליחסי בית ספר-קהילה. "קהילה"

בהקשר זה איננה רק קבוצת ההורים האקראית של שנתון מסוים, אלא גם המנהיגות הפורמלית והבלתי פורמלית של הקהילה; העסקים המקומיים; העמותות המקומיות; וכלל התושבים והקבוצות שחיות בישוב.

4. ג'יידא רינאווי-זועבי

הנחה טעונה הוכחה!!!

הפנאי ותפתח - תנאי הכרחי לחיזוק החיים הקהילתיים ולחיזוק הערבות ההדדית ואולי אף לשינוי בקצב החיים. פנאי רב יותר יאפשר גם ליותר אזרחים להשתתף בפעילות אזרחית ודמוקרטית¹.

• **חינוך ממלכתי וקהילתי.** כסוכנות חיברות מרכזית, יש למערכת החינוך תפקיד חשוב גם בחיזוקן של קהילות. לצד הקנייתה של תשתית אזרחית מלכדת ובמימון ציבורי מלא (על מנת לנתק את איכות החינוך ממעמד הכלכלי של המשפחות), בתי הספר יתנו גם ביטוי לקולן ולמאוויהן של הקהילות שבקרבן הם פועלים. הם ישמשו כמרכזי קהילה שכונתיים. אזור הרישום של בית הספר יהיו קהילות המיידית. שיתוף הורים משמעותי בעיצוב תוכניות הלימודים יאפשר את פיתוחן של תוכניות לימוד ייחודיות. חשיפה לתכנים הנלמדים בזרמים החינוכיים האחרים תאפשר הכרות עם הקהילות השונות².

ג. מדיניות תכנונית וסביבתית

חיים קהילתיים הם, כמעט בהגדרה, חיים מקומיים יותר. מכאן שמדיניות תומכת-קהילות תהיה גם בת-קיימא יותר. ניתן לחשוב על כיוונים שונים בהקשר זה, כשהמרכזי שבהם הוא התכנון העירוני. חיים קהילתיים ערים הם (גם) תוצר של תכנון עירוני מוצלח, בקנה מידה אנושי, שמעודד קשרים ומפגשים בין אנשים ובין קהילות. תכנון מקדם קהילתיות נעשה בשיתוף הקהילה, מביא בחשבון השפעות חברתיות, מתחשב בתרבות המקומית, מאפשר יצירת מרקם חברתי רב דורי, מקצה מרחבים לפעילות קהילתית מקומית. תכנון כזה יכול לכלול, למשל, בנייה צפופה עם מרחבים של אזורים ירוקים שישמרו מרקם של חיים שכונתיים; יצירת מרחבים ציבוריים מוגדרים, נגישים, בטוחים ומזמינים שבהם "עושים קהילה" - נפגשים למגע בין-אישי וקבוצתי באופן שוויוני, ספונטני וולונטארי; וטיפוח זהויות שכונתיות שיוכלו לעודד תושבים לקחת אחריות ולתרום לשימור ולפיתוח אזור מגוריהם. ראוי גם להחיות את מרכזי הערים באמצעות מיקומם של רוב התעסוקה והמסחר בהם, ולהקשות על בניית מרכזי מסחר מחוץ לערים ובצמוד לדרכים הראשיות. יש לתת עדיפות להתחדשות עירונית שתמחזר תשתיות קיימות ותחזק את הרקמה העירונית הקיימת, תוך מתן קדימות למערכת התחבורה הציבורית³.

לעבר ממלכתיות חדשה

למרות חשיבותם הרבה, אסור שחיזוקם של ההיבטים הקהילתיים בחיינו ישכיה מאיתנו את העובדה כי כולנו אזרחיה של **מדינה מודרנית**⁴, וכי הדמוקרטיה תלויה בקיומו של מרחב ציבורי משותף ופתוח. סגירות קהילות, כל אחת בבועה שלה, היא מתכון ודאי לבורות, לחשדנות ולמתחים. לצד השוני, יש בינינו תלות הדדית חזקה. אוויר מזוהם או פגיעה משפיעים על איכות החיים של כל הקהילות.

עלינו תמיד לקחת בחשבון את חשיבותן ומרכזיותן של הזיקות הקהילתיות בחייו של היחיד, אך גם את הזיקה של היחיד כלפי הזולת, ושל קהילות כלפי קהילות אחרות⁵.

5. לאה שקדיאל

כידוע, כל השיח הקהילתי משגשג (סליחה על המילה...) בימין דווקא. יש לשם

דגש חזק על זכויות אורח לכל, שכן קהילה משגשגת אחת לצידן של קבוצות חברתיות מוחלשות שאינן קהילות בכלל - זה לא לעניין! התרכזות בטיפוח השגשוג

של הקהילה שלי היא מסוכנת: גם קהילה משגשגת, כמו קבוצות חזקות לאורך ההיסטוריה, יכולה לשאוב משאבים לכיוונה על חשבונן של קבוצות שחולשתן מתבטאת, בין השאר, באיחור קסטרופלי בהצטרפות לתחרות. מה הועלנו אפוא בהעברת התחרות ממקומות אחרים אל המקום החדש הזה של "מי הקהילה שתשגשג הכי מהר והכי טוב מכולן" כששוב לא נותר דבר לאחרים?

לפני הקמת המדינה הוקמו בארץ קהילות יהודיות מתוך ייאוש מחיי קהילה במדינות שאפשרו את התמוטטות החיים היהודיים. ניסיונות אנרכיסטיים קהילתיים נוצרו בארץ דווקא בתקופת שיא לפולחני מדינה פאשיסטית וקומוניסטית באירופה. עם

התפתחותה של מדינת ישראל כמדינת לאום נולד בשנים האחרונות הפיתוי לראות בקהילה מכשיר פוליטי להשגת ריבונות ותחליף חיוור למדינה. אולם התבססות המדינה והזכרונות של עולם שנכחד עוררו דווקא את הגעגוע אל העולם הקהילתי שנעלם. הם עוררו את הפיתוי לראות בקהילה תחליף למדינה שהתרחקה מחלומותיה וחזונה. הניסיון הריבוני הקצר של מדינת

ישראל מגלה יום יום את הקושי להתמודד עם יצר השררה, את החיבורים הלא כשרים בין הון לשלטון. יש טענה כי מטבעה הגבירה המדינה את רוחות המלחמה. מתוך הלכי רוח כאלה צמחה תקווה לאלטרנטיבה קהילתית. הקהילה נראתה כתחליף למגזרים רבים: ציבור עובדים, יוצאי עדות המזרח, אנשי פריפריה, עולי רוסיה ואתיופיה וכו'. זירתה של הקהילה נראתה כזירה של שיתוף פעולה ולא של עימות ומאבק. בעיניי, חיי קהילה המתעלמים מקיום המדינה, עלולים לפגוע במצבה של הדמוקרטיה במקום להיות לה למשענת.

3. שרה שדמי-וטרמן

חשוב גם לשים לב כי העצמה של קהילות לוקאליות מחייבת את המדינה להעביר אליהן מרחב של סמכויות וריבוניות על המתרחש בחייהן, הן במימד התרבותי והן במימד החינוכי.

5. אלישבע סדן

על זה לא נאמר מספיק בדיון כאן. הקהילה היא המקום שבו יכולים מנהיגים חברתיים לצמוח. בקהילה אפשר להתאמן מגיל צעיר בהשתתפות חברתית ובאחריות חברתית וביכולת להשפיע ולהיות מושפעים. היא המקום שבו אנשים לומדים דמוקרטיה. אחת הצרות הגדולות שהישראלים הביאו על עצמם, בלי עזרה מאף אחד, היא הבחירה הישירה של ראש הממשלה. עד אז, המפלגות היו קהילות אינטרס חשובות מאד: הן היו, לטוב ולרע, בתי הספר של פוליטיקאים מתחילים. כיום אין מפלגות אלא רק "קבלני קולות" שגם הם סימפטום להרס הקהילה בישראל. הקהילה היא מקום שבו החברה נוצרת ומשתחזרת, היא החברה בועיר אנפין. קרוב לבית ילדים לומדים לחיות בחברה. הקהילה צריכה אפוא להיות אבן היסוד של החיים הדמוקרטיים.

אחד המפתחות להצלחה בפיתוח קהילה הוא היכולת לשלב בין מקום לשונות לבין מרחב משותף. באופן פרדוקסלי, קהילה מתפתחת כאשר כל קבוצה נבדלת שואלת את עצמה "מהי תרומתי למרחב המשותף?"; וכאשר המרחב

המשותף מאפשר לכל קבוצה להרגיש שותפה.

4. מוקי צור

אני מאמין שהקהילות הצומחת בתוך החברה המדינתית הריבונית יכולה

לאתגר את המדינה, להציב בפניה מטרות שלא נראות כרגע כאפשריות להשגה מתוך השענות

על התנדבות ורצון לקדם מטרות המעודדות ניסיונות לגילוי אנושי, להצמחה מתוך אמון של כלכלה תרבות ויצירה, של חברה צודקת. מתוך ראייה כזו המדינה הדמוקרטית צריכה לאפשר ולעודד הקמת קהילות. הקהילות צריכות לראות עצמן מחויבות לדמוקרטיה משתפת, המארגנת החלטות מתוך הכרה בריבוי הקולות, בצורך בהחלטות הפותחות אופקים חדשים. עליה לחתור להקים תשתית חוקית המקדמת רעיונות ומצבים שאובים מתוך עולמה של הקהילה הדמוקרטית. החלטות כאלה יגבירו את האמון ביכולת לפרוץ את בידודו של היחיד ולהעמיק את חירותו. הן תעודדנה קבלת החלטות פרגמטיות והחלטות המגייסות את האזרחים לקידום אינטרסים של הכלל. קהילות תעודדנה סביבה המבקשת הגשמת אידיאל, להתגבר על מכשולים בדרך אל חברה מתוקנת שנראים היום כאוטופיים. נתקדם לשם בעזרת פוליטיקה מדינתית החותרת לחירות, לשוויון ולאחווה המצפה להתעוררות נבואית. כדי שתוכל להתקדם, פוליטיקה כזו תצטרך להיות פרגמטית.

Shaharit **שחרית**
سَحْرِيَّة

מכון חשיבה לפוליטיקה חדשה

shaharit.org.il